

Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze

Hoboken XX:I

Joseph Haydn

1732-1809

Apollo Ensemble

David Rabinovich – artistieke leiding

Santa Cueva – de grotkapel in Cadiz waar Haydn dit werk voor schreef.

Duisternis

Het duister in dit lijdensverhaal staat in schril contrast met het licht waarmee de bijbel begint, de schepping. Nadat God de hemel en de aarde had gemaakt, maakte hij licht. Het duister was er altijd al maar licht, dat bestond nog niet.

In het Paas-verhaal keert de duisternis terug. Een drie uur durende duisternis die op het middaguur begon. Het licht dooft. Dood en menselijk lijden zijn alom.

Tijdens de eerste uitvoering van het stuk in 1786 was het donker in de grotkapel. Haydn beschreef zelf hoe zwarte doeken voor de muren, ramen en pilaren hingen. In het midden van de kerk stond slechts één grote lamp.

Ook tijdens de opname van het concert door het Apollo Ensemble speelde het donker een rol. Deze vond plaats in de middag, de schemering en de avond in de Oudshoornse kerk in Alphen aan de Rijn waar het orgel als eerbetoon aan muziek de achtergrond vormde. *Marleen Prins*

Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze

L'Introduzione , Maestoso e adagio

Sonata I, Largo.

"Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt" (Lucas 23:34)

“Vader, vergeef hen, want ze weten niet wat ze doen”.

Sonata II, Grave e cantabile.

"Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso" (Lucas 23:43)

“Voorwaar, Ik zeg u: Vandaag nog zult u met mij in het paradijs zijn.”

Sonata III, Grave.

“Mulier, ecce filius tuus ... Ecce mater tua” (Johannes 19:26-27)

“Vrouw, zie daar uw zoon. Zie daar uw moeder.”

Sonata IV, Largo.

"Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?" (Mattheus 27:46, Mc 15:34)

“Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten?”

Sonata V, Adagio.

"Sitio" (Johannes 19:28)

“Ik heb dorst.”

Sonata VI, Lento.

"Consummatum est!" (Johannes 19:30)

“Het is volbracht.”

Sonata VII, Largo.

"Pater, in manus tuas commendo spiritum meum" (Lucas 23:46)

“Vader, in Uw handen leg Ik mijn geest.”

Il Terremoto, Presto e con tutta la forza

aardbeving, snel en met alle beschikbare kracht

Apollo Ensemble

David Rabinovich – artistieke leiding

Viool 1	David Rabinovich, Daphne Oltheten, Cynthia Freivogel
Viool 2	Tomoe Badiarova, Agnieszka Papierska, Joseph Tan
Altviool	Bernadette Verhagen
Violoncello	Cassandra Luckhardt
Contrabas	Beltane Ruiz
Hobo	Ofer Frenkel, Peter Tabori
Fluit	Marion Moonen, Melody Yeomans
Fagot	Thomas Oltheten, Luis Santos
Hoorn	Stefan Blonk, Nicolas Roudier, Rene Pagen, Christopher Price
Trompet	Nicolas Isabelle, Amir Rabinovitz
Pauken	Rob van der Sterren

Beeld	Concerto Media
Regieconcept	Marleen Prins
Audio	Helix audio, Bert van Dijk
Klankregie	Marion Boshuizen
Locatie	Oudshoornse kerk Alphen aan den Rijn
Kleding advies	Regina Rorije
Visagie	Olga Petrenko, Kim Karhof

De laatste zeven woorden – de kruiswoorden

Met de zeven kruiswoorden, de laatste woorden die Jezus sprak terwijl hij aan het kruis hing, bedoelen we zijn zeven laatste zinnen. De kruisdood van Jezus wordt in het nieuwe testament door vier evangelisten (Mattheüs, Marcus, Lucas, Johannes) beschreven. In deze interpretaties komen de zeven zinnen voor. Zo vertelt Lucas dat Jezus zegt “Vader, vergeef hun, want ze weten niet wat ze doen”. Hij heeft het hier over de mensen die hem aan het kruis slaan. Met “Voorwaar, Ik zeg u: Vandaag nog zult u met mij in het paradijs zijn,” – ook uit het Lucas evangelie - spreekt hij tegen één van de twee misdadigers die tegelijk met hem gekruisigd worden.

Johannes citeert “Vrouw, zie daar uw zoon. Zie daar uw moeder.” Hier zorgt Jezus ervoor dat zijn moeder niet alleen achterblijft, en hij wijst een geliefde leerling aan om haar als zijn moeder te beschouwen en omgekeerd. Daarna vraagt hij iets te drinken en nadat hij dat heeft gedaan, zijn – volgens het Johannes evangelie – zijn de laatste woorden voordat hij sterft: “Het is volbracht”. Volgens Mattheüs en Marcus zijn Jezus’ allerlaatste woorden “Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten?” Dit is een citaat van psalm 22. Lucas vermeldt als laatste zin “Vader, in Uw handen leg Ik mijn geest.”

De zeven laatste woorden – Joseph Haydn

Rond 1785 kreeg Haydn een compositie opdracht van Don José Sáenz de Santa María, marqués de Valde-Íñigo. Deze mecenas had de decoratie van de Santa Cueva-grot onder de Santo Rosario-kerk in Cádiz (Zuid-Spanje) betaald. Hij vroeg Haydn nu om 7 langzame, instrumentale stukken te schrijven die correspondeerden met de Zeven Woorden, die Christus volgens overlevering zou hebben uitgesproken toen hij aan het kruis hing. Voor zo’n dienst was alleen het allerbeste goed genoeg. De opdracht geeft weer hoe beroemd Haydn was – ook in Zuid-Spanje en hoezeer er aan kwaliteit werd gehecht.

Zeven langzame werken – sonates noemde hij ze - bestemd voor de Goede vrijdag dienst in de grotkapel. Haydn beschrijft die dienst zo: "De muren, ramen en pilaren van de kerk waren in zwart gedrapeerd, en slechts één grote lamp in het midden verlichtte de heilige duisternis. Om 12.00 uur 's middags werden alle deuren gesloten en begon de muziek. Na een toepasselijke inleiding beklom de bisschop de kansel, sprak een van de zeven woorden en gaf er dan een meditatie over. Als die beëindigd was, kwam hij naar beneden en viel knielend voor het altaar neer. Deze tijd werd gevuld door muziek. De bisschop besteeg weer de kansel en verliet hem dan, een tweede,

derde keer, enzovoort, en het orkest speelde iedere keer aan het eind van zijn preek. Ik moest met deze situatie rekening houden in mijn muziek.”

Kort nadat Haydn de opdracht had gekregen kreeg hij bezoek van abt Maximilian Stadler. Deze beschreef dat Haydn aan het bedenken was, hoe hij dit werk aan moest pakken. Hij adviseerde Haydn om te beginnen met het eerst op muziek zetten van de zeven woorden. Dat is wat Haydn deed. Daarna viel alles op zijn plaats. Haydn zelf was heel tevreden over het werk. Hij vond het zijn beste compositie.

De versie die hij voor de kerk in Cadiz schreef, is een instrumentale orkestversie. Later maakte hij ook nog een versie voor koor en orkest en een versie voor strijkkwartet. Er is ook nog een bewerking voor piano. Die is niet van Haydn zelf, maar hij schijnt deze versie wel gekend en gewaardeerd te hebben.

De compositie van Joseph Haydn

Het schrijven van een compositie als deze vergt nogal wat. Bij een 'normale' passie volgt de componist het hele verhaal. Daar zit vanzelf al spanning en dynamiek in. Met zijn muziek roept Haydn een veelheid aan emoties op. Toch is het geen programmamuziek, hij beeldt de woorden niet uit.

Zeven langzame muzikale meditatie's componeren, die ook nog worden ingeleid door een langzame introductie, is een monsteropdracht. Haydn gaat hierin heel behoedzaam te werk en zet iedere zin op een passende melodie: de thema's van de verschillende sonates. Een sonate begint, heel kort gezegd, met een expositie oftewel het voorstellen van het thema. Daarna komt de doorwerking, waarbij het thema in veel verschillende gedaantes verschijnt. Vervolgens is er een terugkeer naar het begin – de reprise – en tot slot komt er nog een klein staartje achteraan, het coda.

De kracht van de muziek zit, behalve in de sonatevorm van ieder deel, in de speciale instrumentatie en harmonie. Haydn gaat bijna alle toonsoorten langs, van f mineur tot E majeur en alles wat er tussenin zit. Het zorgt voor zeer wisselende stemmingen. Ook de speciale manier van instrumentatie is spannend. Op een paar bijzondere plekken zet Haydn vier hoorns in, of twee fluiten.

De compositie wordt besloten met "Terremoto", wat de aardbeving verbeeldt die net na de dood van Jezus beschreven wordt in het evangelie van Mattheüs.

Op dat moment schrijft Haydn twee trompetten en pauken voor. Na alle verstilde, langzame stukken, komt deze finale als een schok binnen.

Voor het Apollo Ensemble is dit een heel bijzondere opname geworden. We zagen de geplande concerten één voor één verdwijnen en zijn heel blij dat we op deze manier toch nog zo diep in deze muziek konden duiken om het voor ons publiek tot leven te brengen. Zonder de steun van velen en de hulp van onze vrijwilligers was dit nooit gelukt. Zonder anderen tekort te willen doen wil ik graag een aantal hieronder noemen.

*Thomas Oltheten
Zakelijk directeur Apollo Ensemble*

*Met speciale dank aan:
Oudshoornse kerk Alphen aan den Rijn
Norma Fonds
Provincie Flevoland*